

DOI: 10.37372/mrtvpt.2020.1.1

Czene-Polgár Viktória*: Pénzügyőrök a vonaton - Adalékok a zsidó vagyon helyzetének alakulásához a II. világháborúban

Absztrakt

A magyarországi zsidó lakosság ellen irányuló, 1938 és 1944 között életbe léptetett jogfosztó intézkedések nem titkolt célja részben a tulajdon kisajátítása, a zsidó vagyon megszerzése volt. Az állam által megszerezni kívánt vagyont 1938-as értéken mintegy 6-7 milliárd pengő, az akkori nemzeti vagyon 20-25 százaléka volt. A német megszállást követően, a magyar jogalkotás által kiadott mintegy 120 rendelettel a zsidó állampolgárokat minden joguktól és minden vagyonuktól megfosztották. Az egyre gyűlő vagyonelemekre pedig mind többen jelentettek be igényt, vagy bitorolták el azt minden különösebb bejelentés nélkül.

Kulcsszavak: pénzügyőrség, német megszállás, zsidótörvények

Abstract

The undisguised purpose of depriving Hungarian Jews of rights, by laws that came into force between 1938 and 1944, was partly the expropriation of their private properties and the requisition of Jewish wealth. The value of this wealth, that the state wanted to confiscate, was worth about 6-7 billion Pengős in 1938, it was approximately 20-25 percent of the national wealth, at that time. After the German occupation, about hundred and twenty regulations has been passed by Hungarian legislation depriving Jewish citizens in Hungary of all their rights and private properties. As the size of the seized assets had grown more and more people announced claim or simply usurped them without any special reporting.

Keywords: Finance Guard, German occupation, Jewish Laws

Bevezetés

A Trianoni békediktátumot követően a politikai- és közgondolkodás meghatározó eleme lett az elcsatolt területek revíziójának kérdése. 1938 őszéig a magyar kormány ilyen irányú elképzelései – az, hogy a 17. századi erdélyi fejedelemség mintájára az ország egy lengyel-magyar korridorral valamilyen egyensúlyi szerepet töltsön be az orosz és a német birodalom között – illúzió alapultak. A változó politikai környezetnek köszönhetően 1938 őszétől kiderült, hogy a tervek – Csehszlovákia felszámolásának német akciójához kapcsolódva – részben megvalósíthatók, azonban ennek ára volt, amelyet 1939 első hónapjaiban a németek részletesen közöltek Magyarországgal. Ezek között szerepelt, hogy az ország lépjen ki a Népszövetségből, csatlakozzon az Antikomintern paktumhoz, adja át a németeknek a magyar hírszerzés eredményeit, fűzze szorosabbra Németországgal a gazdasági kapcsolatokat, és mindezek mellett követelték a zsidóság befolyásának csökkentését, vagyonuk kisajátítását, végül kitoloncolásukat.¹

* CZENE-POLGÁR Viktória, dr., tanársegéd, NKE RTK, Vám- és Pénzügyőri Tanszéke, Viktória CZENE-POLGÁR, assistant lecturer, NUPS Faculty of Law Enforcement
ORCID: 0000-0001-8448-015X, czene-polgar.viktoria@uni-nke.hu

¹ SÁGVÁRI 1992. 118-120.

A kezdeti rendelkezések

A Nemzeti Egység Pártja 1938. március 5-én tartott nagygyűlésén elmondott programbeszédében Darányi Kálmán miniszterelnök a győri-program² meghirdetése mellett kifejezte szándékát a zsidókérdés tervszerű és törvényes rendezésére, valamint a gazdasági életből történő visszaszorításukra.³ A magyar törvényhozás és államigazgatás ezt követően egyre gyorsuló ütemben hozta a törvényeket⁴ és adta ki a rendeleteket – hangoztatottan „a társadalmi és gazdasági élet egyensúlya” érdekében – amelyek radikális változást hoztak a zsidó állampolgárok életében: leszűkítették lehetőségeiket, korlátozták jogaikat. A zsidótörvény általános irányának kidolgozásához a hitleri nemzetiszocializmus zsidóellenes intézkedései adtak útmutatót.⁵ A végrehajtás tekintetében pedig a közigazgatás által felügyelt rendeletek a társadalomból való kiszorításukat, vagyonuk elvételét célozták.⁶

Az 1938 és 1943 között életbe lépő diszkriminációs törvények és rendeletek közös vonásként – amellet, hogy az állami beavatkozás eszközével igyekeztek korlátozni a zsidó vallású magyar állampolgárok részvételét a magyar gazdasági, társadalmi és szellemi életben – a kezdetektől egyértelműen megjelölték a zsidók rovására kedvezményezetttek körét is. 1938 és 1944 márciusa között a jogalkotás öt törvényt, ezen kívül részletes végrehajtási utasításokat, 125 miniszterelnöki, illetve miniszteri rendeletet léptetett életbe. Ehhez csatlakozott 41 megye fő- és alispánjának, valamint Kárpátalja és Észak-Erdély kormánybiztosainak 10.600 darab utasítása, továbbá a járási főjegyzők, a községi jegyzők és a városi polgármesterek leiratai.⁷

A végrehajtói és jogalkalmazói apparátus pedig mindenben megfelelt a törvények szellemének és végrehajtásának, így a hagyományos közigazgatási szervezetek szakszerű munkavégzése, az immorális törvények tisztelete, és nem utolsósorban a személyes egzisztenciás érdek is elősegítette a magyar zsidóság tragédiáját.⁸

Az ország háborúra készült, ehhez pedig rendkívüli anyagi forrásokra volt szükség. A jogfosztó intézkedések nem titkolt célja tehát részben a tulajdon kisajátítása volt, amely tekintetben a német és a magyar nemzetiszocialisták között tökéletes egyetértés

² A győri fegyverkezési program öt év alatt egy milliárd pengő beruházást irányzott elő hadi célokra. Az összeg nagyságát mutatja, hogy a harmincas években az egész magyar gazdaság tőkefelhalmozása nem haladta meg az évi 180 millió pengőt. Ennek ellenére évi 200 millió pengős – tisztán állami eszközökből származó – beruházással számoltak. Éppen ezért 1938-ban módosították a jegybanktörvényt, lehetővé téve, hogy a jegybank fedezetlen hitelt bocsásson a kormány rendelkezésére. 1939-ig a pengő az eredeti 1927. évi értékének már kb. 35%-át elvesztette. MAJOROS 2003. 31.

³ KOMORÓCZY 2012. 529.

⁴ 1938. évi XV. tc. a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról. Kihirdetve: 1938. 05.29.; 1939. évi IV. tc. a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. Kihirdetve 1939. 05.05.; 1941. évi XV. tc. a házassági jogról szóló 1894:XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről. Kihirdetve: 1941.08.08.; 1942. évi XV. tc. a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól. Kihirdetve: 1942.09.06.

⁵ KOVÁCS M. 2001. 168.

⁶ SÁGVÁRI 2002b. 70.

⁷ SÁGVÁRI 2002a. 24.

⁸ SÁGVÁRI 2002a. 15-17.

uralkodott.⁹ Az 1939. évi IV. tv. (un. második zsidótörvény) ezek alapján felhatalmazta a kormányt, hogy a „*zsidók kivándorlásának előmozdítására és a zsidók vagyonának ezzel kapcsolatban való kivételére egyébként a törvényhozás hatáskörébe tartozó intézkedéseket rendeletben tehessen meg, és rendeletben állapíthassa meg azokat a vámjogi és egyéb szabályokat is, amelyek a zsidók kivándorlásának előmozdításával kapcsolatban a nemzeti vagyon védelme végett szükségesek továbbá arra is, hogy a törvény végrehajtása végett adatszolgáltatási kötelezettséget állapítson meg, az adatszolgáltatás ellenőrzéséről gondoskodjék, a törvény rendelkezéseit megszegő vagy kijátszó vállalat vagy más szervezet élére vagy ellenőrzése céljából a törvény rendelkezéseinek végrehajtása végett vezetőt állíthasson ... továbbá kijelölje a törvény végrehajtása körében eljárni hivatott hatóságokat és más szervezeteket, amennyiben ebben a tekintetben jogszabály nem rendelkezik.*”¹⁰

Az 1942. évi XV. törvénycikk (ún. negyedik zsidótörvény), – amely által mintegy 525.000 katasztrális hold földtől osztották meg a zsidókat –¹¹ sem csak a kormányzat szociális politikáját szolgálta, hanem az „*elkobzott földvagyon szétterítéséből remélt bevételekkel mindenekelőtt a keleti fronton folyó háborúhoz akarták megteremteni a gazdasági alapokat és a társadalmi támogatottságot.*”¹²

A zsidóság vagyon- és jogfosztásának elősegítése érdekében egyéb tervek is születtek, volt, aki adópolitikai eszközök bevetését is helyén valónak látta. 1940-ben, az egyenesadó reformja során meghozott új jogszabály kiterjesztette az addig csak öt gyermek feletti nagycsaládosoknak adható gyermekkedvezményeket.¹³ Így a háromgyermekes adózók is élvezhették ezt a kedvezményt, amely ráadásul gyermekenként járt. A korábbiakkal ellentétben, az új szabályozás nyomán nemcsak a jövedelemadóból lehetett érvényesíteni a gyermekkedvezményt, hanem már a kisebb keresetű adózók is igénybe tudták venni, akik a jövedelemadónak nem voltak alanyai, sőt, a kedvezmény által közülük jónéhány akár teljesen mentesülhetett az adóteher megfizetése alól. Ugyanis az az adózó, aki korábban azért nem részesült adókedvezményben, mert egyáltalán nem volt alanya a jövedelemadónak, most, az új szabályozás szerint más adónemekből, vagyis a terhére előírt földadóból, házadóból és általános kereseti adóból, valamint az ezek után járó állami, törvényhatósági és községi adókból is érvényesíthette a kedvezményt: az első és második gyermek után 5–5%-ot, a harmadik és negyedik gyermek után 7–7%-ot, minden további gyermek után 10%-ot kellett törölni.¹⁴

Minthogy a kedvezmény az adózók szélesebb körét érintette, felmerült a zsidó származású adófizetők kizárásának gondolata. „*A zsidók ugyanis köztudomás szerint igen erősen ellepték a gazdasági pályákat, annyira, hogy visszaszorításuk érdekében szükség volt az 1939:IV. törvénycikk erélyes, átfogó intézkedéseire. Igen nagy számban alanyai a*

⁹ BRAHAM 1997. 520.

¹⁰ 1939. évi IV. tc. a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. 22–24.§.

¹¹ A törvény végrehajtásáról intézkedő 5305/1942 M.E. sz. rendelet valamint a földművelésügyi miniszter gyakorlati utasításai pedig gondoskodtak a földek új tulajdonjogának azonnali telekkönyvbe iktatásáról Magyarország 41 megyéjében.

¹² KOMORÓCZI 2012. 630.

¹³ 1940. évi XXII. tc. Az egyenesadókra vonatkozó egyes törvényes rendelkezések módosításáról és kiegészítéséről

¹⁴ Az 1940. évi XXII. t.c. 42. §. (2) bekezdése

jövedelemadónak és mindazoknak az adónemeknek, amelyekre az 1940:XXII. törvénycikk a gyermek- kedvezményt kiterjesztette. Logikus volna tehát, ha a zsidók kizáratnának azokból az adókedvezményekből, amelyeknek nyilvánvaló célja a népesség szaporodásának előmozdítása és a családvédelem. Pénzügyileg sem lehet elhanyagolható az az összeg, amit a kincstár a most már széles rétegekre kiterjesztett és a zsidók által indokolatlanul igénybe vett gyermekkedvezmények címén veszít, hiszen a zsidók száma nálunk igen magas és arányuk az adózók között még országos arányszámukat is jóval meghaladja. Felsőbb rétegeik gyermektelenek ugyan, de különösen a keleti és északkeleti országrészek zsidósága ugyancsak szapora és véleményem szerint indokolatlan szaporodásukat még adókedvezmények nyújtásával is ösztönözni és előmozdítani. Kirekesztésük az adókedvezmények egy részéből, így a gyermekkedvezményből, megfelelő jogszabállyal könnyen megoldható. A gyakorlati keresztülvitel pedig szintén nem ütköznék áthidalhatatlan nehézségbe. A jövedelemadót a kir. adóhivatalok (adófelügyelőségek) vetik ki. A kivetéskor a gyermekkedvezményre való igényt hivatalból veszik figyelembe a rendelkezésükre álló és az adókivetésnek alapjául szolgáló adóösszeírási ívek alapján. Az összeírási ívek feltüntetik az adózók vallását s így megállapítható, hogy kik az izraelita vallásúak... ”¹⁵

A vagyon mértéke

Az, hogy az állam mekkora vagyonnal tervezhetett, statisztikai adatok mutatták meg. 1938-ban készült felmérések szerint a zsidóság tulajdonában és kezelésében 840 katasztrális hold földtulajdon volt, amelynek értéke mintegy 420.430 millió pengő tett ki. Ezenkívül még 738 ezer holdat béreltek, amelynek értéke 59–74 millió pengőt jelentett, így az általuk művelt mezőgazdasági birtokok, valamint az azokon használt felszerelések, és ott állatok értéke összesen 479-504 millió pengőre rúgott. A budapesti bérházak értéke mintegy másfél milliárd pengőre volt becsülhető, ezek 26%-a volt zsidó tulajdonban, de a lakbérek 45,1%-át zsidó tulajdonosok szedték be. Statisztikai felmérések szerint 1938-ban a részvénytársaságok együttes vagyonának 37%-a volt zsidók birtokában, mintegy 2 milliárd pengő értékben. Az egyéni családi cégek, kisebb vállalatok, üzletek, raktárak értéke körülbelül 1,5 milliárd pengőt jelentett. Ezeket a tételeket egészítették ki mintegy 500-50 millió pengő értékben a vidéki ingatlanok és a zsidó közösségek tulajdonai, valamint a személyes ingóságok (ékszerek, műtárgyak, bútorok, stb...). Mindezeket összegezve a magyarországi zsidóság vagyona 1938-ban, a terület visszacsatolások előtt együttesen 6,4179 - 6,5104 milliárd pengő között mozgott.¹⁶

A negyvenes évek elejéről származó statisztikák szerint a magyar nemzeti vagyont 36 milliárd pengőre becsülték. Ennek 20-25 százaléka lehetett zsidó vagyon. 1941-ben ez, a mintegy 7 milliárd pengőnyi összeg, 240.000 családba tartozó, körülbelül 800 ezer fő között oszlott meg, igen aránytalanul, mivel ebből 5,5–6 milliárd pengőnyi érték 10 ezer család birtokában volt, családonként 300 ezer pengőt meghaladó értékben. További 30 ezer család rendelkezett még némi vagyonnal, mintegy másfél milliárd pengő

¹⁵ HARTAI 1942. 53.

¹⁶ SÁGVÁRI 2002b. 73-74.

összértékben, míg mintegy 200 ezer család teljesen vagyontalan és legnagyobb részében kereset nélküli volt.¹⁷

Ez a vagyontömeg – még ha csak egy része volt is azonnal mozgósítható – önmagában és a háború egyre súlyosbodó nehézségei közepette különösen hatalmas vonzerőt jelentett mind a magyar kormánynak mind Németországnak, de kisebb méretekben a hétköznapi emberek számára is.¹⁸

A német megszállást követő hónapok

Az 1944. március 19-iki német megszállás államjogi értelemben nem jelentett változást a magyar államiság működésében – jóllehet biztosítva lett a magyar állam teljes függése, abszolút gazdasági kiaknázása és igénybevétele, a német katonai célokra.¹⁹ Horthy kormányzóként hivatalban maradt, és az 1939-ben megválasztott országgyűlést sem oszlatta fel – jóllehet az ezután már csak néhány alkalommal ülésezett – de a zsidóság életben 1944. március 19. éles határvonalat húzott.²⁰ Ugyanis az, „*hogy egy társadalomban milyen mértékben és milyen módon nyilvánul meg az üldözöttekkel szembeni együttérző támogatás és segítőkészség, mindenekelőtt az adott társadalmi berendezkedés függvénye. Vagyis, minél demokratikusabb egy társadalom, annál több lehetőség van hatalom szándékaival való szembehelyezkedésre, illetve annál kisebb veszéllyel jár az üldözöttek mellett kinyilvánított szolidaritás. Totális diktatúrákban ugyanakkor a hatalommal való legkisebb ellenszegülésnek is a legsúlyosabb következményei lehetnek. Ezért tehát az üldözöttekkel szembeni fellépés, illetve az üldözöttekkel való szolidaritás vállalásának szempontjából nem az a döntő, hogy a társadalom mely csoportjai iránt kellett a támogató, illetve a segítő szándéknak megnyilvánulni, a sokkal inkább az ilyen és ehhez hasonló cselekedetekért kiszabható büntetés mértéke. Ezért az alapvető cezúrát a magyar társadalom magatartásában az üldözöttekkel szemben 1944. március 19-e az ország függetlenségének elvesztése, demokratikus intézményeinek felszámolása jelentette.*”²¹

A megszállást követően, mind a minisztériumok irányításával megbízott államtitkárokat, mind a fontosabb részlegek vezetőit németbarát elemekkel váltották fel – a belügyben Endre László²² és Bakó László²³ neve „fémjelezte” és garantálta a későbbi intézkedések

¹⁷ LÉVAI 1948. 59.

¹⁸ KOMORÓCZI 2012. 691.

¹⁹ SÁGVÁRI 1992. 140.

²⁰ KOMORÓCZI 2012. 659.

²¹ SCHMIDT 1998. 85.

²² Endre László Abonyban született 1895 január 1-jén. 1918-ban a Budapesti Tudományegyetemen szerzett jogi diplomát. 1937-től a magyar nácizmus egyik vezető figurája, a német megszállás alatt a zsidóellenes intézkedések irányítója, 1944. június 26-ig, amikor a koronatanács ülését követően elvették tőle ezt a feladatot, de államtitkári beosztását 1944 szeptemberéig megtartotta. A Szálasi-puccs után, október 25-én a hadművelleti területek kormánybiztosává nevezték ki. Amikor az oroszok Budapesthez értek, elmenekült. Ausztriában elfogták, halálra ítélték és 1946. március 29-én felakasztották.

²³ Bakó László 1898. szeptember 13-án született Budapesten. A magyar tisztikar legnyíltabban antiszemita tagjai közé tartozott. Rendőrségi pályafutás után, 1938-ban rendőrnagyi rangban vonult vissza, belépett a nyilaskeresztes párba. 1939-től parlamenti képviselő lett. 1941. szeptember 12-én kilépett a Szálasi-pártból és újjászervezte a Magyar Nemzetiszocialista Pártot. A Gestapo és az SS titkosszolgálatában állt, amelynek vezetőit rendszeresen tájékoztatta a magyarországi politikai fejleményekről. A Sztójay-kormány

sikerét, és a tisztviselői kar megtisztítását. A központi kormánysszervekben végrehajtott tisztogatás után helyi szerveknél is lecserélték mindazokat, akiket nem tartottak megbízhatónak: az ország 41 főispánja közül például 29-et. A helyi kerületi és megyei tisztviselők többsége – köztük közalkalmazottak, rendőr- és csendőrtisztek együttműködtek a német és magyar hatóságokkal. Mindezek miatt a zsidóság vagyonának kisajátítása is rutinszerű, bürokratikus módszerekkel zajlott, a kifosztásba szinte minden központi, megyei járási és helyi közigazgatási szerv bekapcsolódott.²⁴ A pénzügyi, a kereskedelmi, a közlekedés- vagy a földművelésügyi és közellátási minisztériumok által kibocsátott rendeleteket, utasításokat, körleveleket országszerte egyforma gördülékenységgel fogadtatták. Az 1944. március 19-ét követően kiadott mintegy 120 rendelettel a zsidó állampolgárokat minden joguktól megfosztották.²⁵

A Nyomozati Értesítő, 1944. évi 76. számában jelent meg a belügyminiszter titkos rendelkezése, amely arra utasított valamennyi polgármestert és községi előjárót, hogy a közösségi zsidó szervezeteken keresztül „az összes zsidó személyekről családtagjaikkal együtt egy névjegyzéket állítsanak össze négy példányban lak helyük és lakások feltüntetésével, és azokat azonnal a polgármesternek, illetve a községi előjáróságnak adja át. A polgármester, illetve a községi előjáróságok a névjegyzék egy példányát az elsőfokú rendőrhatságnak, másik példányát a csendőrség parancsnokságnak, harmadik példányát pedig legkésőbb folyó hó 8-ig a magyar királyi belügyminiszter úrnak címezve adják postára. A névjegyzékben felsoroltak anyja nevét is tüntesse fel.”²⁶

Ezt követően, 1944. áprilisában, további rendeletek²⁷ alapján a zsidó származású lakosságot gettóba telepítették, és elrendelték a még meglévő vagyontárgyaik elkobzását is: „A zsidók összegyűjtésével és elszállításáról egyidejűleg a helyi hatóságok bizottságokat jelölnek ki, amelyek a zsidók lakásait és üzleteit az eljáró rendőri és csendőri közegekkel együtt lezárják és külön-külön azonnal lepecsételik. A kulcsokat a zsidó nevével és pontos lakcímével ellátott és lepecsételt borítékban az eljáró közegek a gyűjtőtábor parancsnokságának adják át. Azokat a romlandó tárgyakat és azokat az élő állatokat, amelyek termelési célokat nem szolgálnak, a városi hatóságok és községi előjáróságok vegyék át. Ezeket elsősorban a honvédség és közbiztonsági szervek másodsorban helyi közellátás céljaira kell igénybe venni. Pénzt és értéket (arany, ezüstművek, részvények, stb) az előbb említett eljáró szervek vegyék őrizetbe és azok mineműségét feltüntető rövid jegyzék és ellenjegyzék ellenében, adják át a városi hatóságoknak és községi előjáróságoknak. Ezeket az értékeket a községi előjáróságok 3 napon belül a tisztogatási terület központjában székelő Nemzeti Bank fiókjához tartoznak beszállítani. Ezeket a központokat a tisztogatási akciót vezető rendészeti szervek esetenként állapítják meg...”²⁸

alatt a Belügyminisztérium politikai államtitkáráként egyik fő szervezője a magyarországi zsidók deportálásának. A nyilas hatalomátvételt követően a Nemzetvezető Munkatörzsében a Nemzetbiztonsági Iroda vezetője volt. A háborút követően kötél általi halálra ítélték és 1946. március 29-én kivégezték.

²⁴ BRAHAM 1997. 422-424.

²⁵ SÁGVÁRI 2002. 24.

²⁶ 6136/1944 VII. res. Közli: Vihar 1945. 44-45.

²⁷ 6138/1944. VI. BM rendelet és a 6163/1944. IV. utasítás. Lásd bővebben BRAHAM 1997. 525.

²⁸ M. Belügyminiszter 6163/1944. res. Közli: LÉVAI 1948. pp. 97-98. A rendelet tervezetét Eichmann iránymutatásai alapján Endre László készítette, de a kiadmányozására még nem volt joga, mivel kinevezése

A Minisztertanács 147.310/1944. VI F sz. körrendelete szerint az elvett ingóságok és értéktárgyak átvételét raktározását és elszállítását a Magyar Királyi Pénzügyőrség foganatosította. Ebben meghatározta, hogy a közigazgatási hatóságok értesítése alapján, hogyan kell a pénzügyőröknek átvenniük az addig a hatóság őrizetében lévő értékeket, és leltározniuk az ingóságokat. A készpénzt, ha a tulajdonos személye megállapítható volt, a nevére szóló zárolt számlára fizették be, ismeretlen személyazonosság esetén pedig a 157.875. számú „*Ismeretlen személyek készpénze, letéti számla, Budapest*” nevű postatakarékpénztári számlára került. Az ingóságokat árunemenként, külön raktározták, a pénzügy-igazgatóság székhelyén lévő, jól őrizhető helyiségben.²⁹ A pénzügyminiszter még ugyanazon a napon pontosította az előző rendeletét,³⁰ és úgy rendelkezett, hogy a pénzügy-igazgatósági központba szállításra csak akkor kerüljön sor, ha ez a vagyon megóvása érdekében feltétlenül szükséges.³¹

Május 16-án a belügyminiszter kiadta a tárcák és az általuk kijelölt egyének százalékos arányú részesedését az elkobzott ingatlanokból és ingóságokból. Ez utóbbiak közül azokat, amelyekre a német és a magyar katonaság, az egyházi, ifjúsági, és nyilas szervezetek nem tartottak igényt a Zálogház értékesítette. Az 1944 októberi nyilas hatalomátvétel után ezen bevételek a 2%-a a nyilaskeresztesek pártépítési kasszájába vándorolt, a fennmaradó összeg a 157.880³² és 157.675 számú pénzügyminisztériumi számlákra, majd a Budai várban lévő kincstárba került. Innen fizették ki a gettó felállításának költségeit, a gyűjtőtáborokba fuvarozók díját, a vagonírozásra kijelöltek fejadagjait...³³

1944. április 16-án jelent meg és lépett hatályba a *zsidók vagyonának bejelentéséről és zár alá vételéről* szóló rendelkezés,³⁴ amely 1944. április 30-iki határidővel rendelte el a zsidó lakosok számára a teljes vagyonuk bejelentését³⁵ a lakóhelyük szerint illetékes pénzügyigazgatóságnál,³⁶ az egyes vagyontárgyak forgalmi értékének megjelölése mellett. A törvényben meghatározott ingóságok felett a tulajdonos a továbbiakban

csak április 11-én jelent meg a hivatalos lapban Így a rendeletet Bakó aláírásával jelent meg, április 7-én. Lásd bővebben: UNGVÁRY 2015. 21.

²⁹ UNGVÁRY 2002. 291.

³⁰ 147.379/1944 P.M. sz. körrendelet. Botos 2015. 51.

³¹ UNGVÁRY 2002. 291.

³² A 157.880. számú „*Pénzügyminisztérium zsidó vagyonok letéti számla, Budapest*” nevű Magyar Királyi Postatakarékpénztár csekk számla lett a zsidó vagyonnal kapcsolatos pénzügyi tranzakciók központi számlaszáma. Az ország legkülönbözőbb területein elárverezett zsidó tulajdonú árukészletek, állatok, berendezések ellenértéke éppúgy ide folyt be, mint ahogy innen fizették ki azokat az összegeket, amelyekkel a már deportáltak, egyes keresztény magánszemélyeknek és az államnak tartoztak. Erről a számláról fizették a zsidók közüzemi számlahátralékait, de a „zsidótlantás” bizonyos kiadásait. Lásd bővebben: KÁDÁR-VÁGI 2001. 33-34.

³³ SÁGVÁRI 2002b. 75.

³⁴ 1600/1944 M.E. sz. rendelet; A zsidók vagyonának bejelentése és zár alá vétele. Budapesti Közlöny, 1944/85. szám, április 16. Ennek végrehajtásáról Reményi-Schneller Lajos a kormány felhatalmazása alapján külön rendeletet adott ki, 1077/1944 szám alatt. Budapesti Közlöny 1944/96. szám, április 29.

³⁵ A bejelentésre kötelezett ingóságok alól csak a személyes használatra szolgáló lakásberendezési, ruházati és háztartási tárgyakat vonták ki (nem ideértve pl. a szőnyeget, ezüstöt, más „fényűzési” terméket), ha együttes értékük a 10.000 pengőt nem haladta meg.

³⁶ több lakóhely esetében annál a pénzügyigazgatóságnál, amelynek területén a jövedelem- és vagyonadóját kivetették.

nemcsak a rendelkezési jogát veszítette el – azokat sem elidegeníteni, sem elzálogosítani nem tudta –, de letétbe helyezésre is kötelezték: az értékpapírokat, valamint az aranyból, platinából készült tárgyakat, az ékszereket,³⁷ a drágaköveket, igazgyöngyöt a Pénzügyi Központ³⁸ felügyelete alá tartozó valamely pénzügyi intézményhez kellett beszolgáltatni.³⁹ A pénzügyi intézmény a zsidó személyek által bérlet széfeket a bejelentések kapcsán zárta. A pénzügyminiszter felhatalmazást kapott arra, hogy az ilyen széfek tartalmát leltároztassa és az abban lévő, zsidó tulajdonban álló értékpapírokat, betéti könyveket, értéktárgyakat, valamint készpénzt a rendelet alapján letétbe helyeztesse. A zsidó lakosság a 3000 pengő meghaladó összegű készpénzét is köteles volt a valamely pénzügyi intézménynél betéti könyvre, folyószámlára vagy postatakaréki betéti- vagy csekkszámra befizetni, illetve bejelenteni. A rendelkezés megszegői hat hónapig terjedő elzárással, ezen felül internálással voltak büntethetőek, a vagyontárgyakat ebben az esetben elkobozták.⁴⁰ A rendeletben foglaltak végrehajtását leegyszerűsítette az a tény, hogy Magyarországon 1931-től Európa egyik legszigorúbb devizagazdálkodás érvényesült, amelynek értelmében a pénzügyi központ pontos nyilvántartást vezetett a bankoknál levő devizakészletekről és a külföldi tranzakciókról.⁴¹

A kormányzat sorra adta ki a zsidókkal kapcsolatos „részletkérdéseket” szabályozó rendeleteket is. Jaross Andor belügyminiszter 1944. május 5-én elrendelte, hogy az árvaszék a „távollevőket” késelem nélkül helyezze gondnokság alá, egyben a gondnokokat utasítsa arra, hogy az 1600/1944. M. E. számú rendeletben foglalt vagyonbejelentési kötelezettségnek tegyenek eleget,⁴² május 20-án pedig a „visszahagyott ingóságok” szoros zár alá vételét szabályozó rendelkezés jelent meg.⁴³ Május 25-iki hatállyal a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt álló kormánybiztos neveztek ki, aki ellenőrizte a pénzügyigazgatóságokhoz benyújtott bejelentéseket abból a szempontból, hogy van-e közöttük „a nemzeti művelődés és a magyar gyűjteményügy

³⁷ Egyedül a jegygyűrűk megtartására volt lehetőség, de csakis akkor, ha nem volt benne drágakő vagy igazgyöngy.

³⁸ A Pénzügyi Központ Tisza István miniszterelnök és Teleszky János pénzügyminiszter támogatásával, az 1916. évi XIV. tc. által 1916. június 1-jén létrehozott, integrált felügyeleti csúcsszerv volt, amely figyelemmel kísérte a pénzügyi intézmények működését, de döntött hitelekkel történő ellátásokról, vagy akár felszámolásokról is. Tagjai lehetek tagjai lehetek a részvénytársasági formában működő pénzügyi intézmények, a községi és városi takarékpénztárak, a külföldi pénzügyi intézmények magyarországi fióktelepei, a banki tevékenységet végző szervezetek, a külön törvényben szabályozott pénzügyi intézmények, valamint a Magyar Királyi Államkincstár. Működési területe a második világháborút követően kibővült; pl. az állami tulajdonban lévő ingatlanokat is kezelte. Az intézményről lásd bővebben: NYÁRI 1997, valamint VARGA 2016.

³⁹ A Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatója ugyanakkor mentesítette a saját bankjának központját és kirendeltségeit az ott elhelyezett értékek bejelentési kötelezettsége alól. 1944 június 17-én a Pénzügyi Központ felé intézett íratában leszögezte, hogy a teljes zsidó vagyont – beleértve a devizát és a nemesfémeket – saját rendelkezése alá vonja. Ezeket az értékeket „bűnügyi letét” fedőnév alatt helyezték el a bank központi trezorjában, majd 1944 decemberében a Nemzeti Bank tulajdonaként szállították Veszprémbe, onnan pedig Ausztriába. SÁGVÁRI 2002. 76.

⁴⁰ Az ügyek lefolytatása a rendőri büntetőbíróház hatáskörébe tartozott.

⁴¹ Lévai 1948. 85. p., valamint SÁGVÁRI 2002. 77.

⁴² A m. kir. belügyminiszter 1944. évi 231.300 sz. rendelete, *távollevő zsidó egyének részére gondnok rendeléséről*. Rendeletek Tára 1944. 810.

⁴³ 1180/1944 B.M. sz. rendelet.

szempontjából jelentős műtárgy”, gondoskodott azok „szoros zár alá vételéről”, rendelkezett elszállítatásukról és elhelyezésükről.⁴⁴

A Magyar Királyi Legfőbb Számvevőszék elrendelte a zsidó lakosságtól elvett arany-, platina és ezüstdíszek, valamint egyéb vagyontárgyak felkutatását és összegyűjtését. 1944. július 23-tól egy e célból kinevezett, a pénzügyminiszter felügyelete alá tartozó kormánybiztos irányítása alá rendelték a zár alá vett vagyon kezelésével kapcsolatos kérdéseket,⁴⁵ aki a hatékony működése érdekében a közigazgatási hatóságok mellett a rendészeti szervek közreműködését is igénybe vehette. A kormánybiztosi hivatal élére vitéz Túrvolgyi Albert pénzügyminisztériumi osztályfőnököt nevezték ki. A kormánybiztosság számos településen összegyűjtötte a házingatlanok éves nyers bérjövödelmét is. Az éves bérjövödelmet az ingatlan értéke 6%-ának tekintették, és ezt 100 %-ra felszorozva adták meg a forgalmi értékét.⁴⁶ A kormánybiztosság csoportosítva gyűjtötte a különféle biztosításokat, értékpapírokat, részvényeket, kötvényeket, takarékbetétkönyveket, zálogleveleket, váltókat is.⁴⁷

Innentől kezdve tehát a kormánybiztos ellenőrizte a bejelentési kötelezettség megtartását, felkutatatta az eltitkolt ingóságokat, felügyelte a vagyontárgyak őrzését, kezelését és akár értékesítését,⁴⁸ amelynek zavartalan lebonyolítása érdekében a pénzügyi hatóság képviselőjéből és egyéb – „a vagyontárgy természete szerinti” –⁴⁹ szakértőkből álló bizottságokat szervezhetett vagy valamely hatósági szervet is megbízhatott. A hasznosításból és értékesítésből származó összeg fedezte nemcsak az őrzés, hasznosítás és letét költségét, de pl. ebből finanszírozták a zár alá vett, bezáratott üzletekből és üzemekből elbocsájtott alkalmazottak végkielégítését is. Az összegyűjtött értékeket 1944 nyarán az egyes pénzügyigazgatóságok raktáraiban helyezték el. A júliusi-augusztusi háborús helyzetre tekintettel a kormánybiztosság az ellenség által veszélyeztetett területeken lévő igazgatóságoktól az értékeket a Magyar Királyi Postatakarékpénztár budapesti Főintézetébe szállíttatta. A zsidó lakosságtól utóbb elvett ékszerek és vagyontárgyak egy része elismervény nélkül a városi és községi nyilaskeresztes pártirodákhoz került.

Szálasi hatalomra jutása után, az 1944. november 3-án kihirdetett 3.840/1944 M.E. sz. rendelet végül kimondta, hogy „*A zsidók minden vagyona a nemzet vagyonaként az államra száll át. Ezt a vagyont a háború viselésével és a hadikárokkal, a hadigondozással, továbbá a zsidókra vonatkozó jogszabályok végrehajtásával járó költségek fedezésére kell fordítani.*”⁵⁰ Az ingatlanok esetében a tulajdonjogot kivétel nélkül a kincstár javára

⁴⁴ 1.830/1944 M.E. sz. rendelet a zsidók zár alá vett műtárgyainak számbavételéről és megőrzéséről. Kihirdetve: 1944. május 25. Rendeletek Tára, 1944. p. 797. Ez utóbbi vagyon kezelője kormánybiztosként Csánky Dénes festőművész, a Magyar Szépművészeti Múzeum igazgatója lett. In KOMORÓCZI 2012. 692.

⁴⁵ 2.650/1944.M.E. sz. rendelet *A zsidók vagyonával kapcsolatos egyes kérdések szabályozása*. Budapesti Közlöny 1944/165. sz., július 23.

⁴⁶ Ezek az értékek vidék tekintetében 40 és 28 714 pengő között mozogtak, az ingatlan területi fekvésétől, nagyságától, állapotától függően.

⁴⁷ BOTOS 2015. 48.

⁴⁸ A vagyontárgyak hasznosításából és értékesítéséből befolyó összegeket egy „P. M.: zsidó vagyonok letéti számla, Budapest” elnevezésű postatakarékpénztári csekk számlán, letétként kellett kezelni.

⁴⁹ 2.650/1944.M.E. sz. rendelet 3. §. (2)

⁵⁰ A zsidók vagyona tárgyában hozott 3.840/1944. M. E. sz. rendelet 1. §. (1). Budapesti Közlöny 1944/250. sz. november 3.

jegyezte be a telekkönyvi hatóság – ezzel párhuzamosan az eredeti tulajdonos javára bejegyzett minden jogot töröltek –, de a rendelet a továbbra is magántulajdonban tartható ingóságok körét is a lehető legszűkebben határozta meg. E körbe tartoztak pl. a magánlevelek, a tankönyvek, gyógyszerek, két hétre elegendő élelmiszer és tüzelő, imakönyvek, vallási ereklyék, családi arcképek, jeggyűrű, 300 pengőnyi készpénz, stb... Az ingatlanok a kincstárba szálltak át, a különböző letétek, értékpapírok, betétkönyvek az állam letétébe kerültek.⁵¹ A vagyonfosztással kapcsolatos feladatokat a belügyminiszter felügyelete alá tartozó kormánybiztos látta el, aki egy személyben döntött arról, hogy valamely vagyontárgy az államra száll-e vagy sem. A döntésével kapcsolatban jogorvoslatnak helye nem volt. Ezt követően „*már nem volt szükség arra, hogy a zár alá vett, lefoglalt, elkobzott vagyontárgyakat a tulajdonosok neve szerint nyilvántartsák, hiszen azokra az eredeti tulajdonosok a már tárgyalt 3840/1944. M. E . számú rendelet értelmében nem formálhattak jogot*”.⁵²

Az állam által eltulajdonított vagyon kezeléséről és hasznosításáról a – pénzügyminiszter véleményét kikérve – a belügyminiszter által megbízott szerv gondoskodott: a vagyontárgyak hasznosításából és értékesítéséből befolyt összegeket a 157 880 számú számlán kezelték,⁵³ az ingóságok elosztásának módját és kormányrendelet szabályozta. Ez alapján az állami, társadalmi és helyi igazgatási szervek, valamint az egyesületek, vállalatok az ingatlanokat a hozzájuk tartozó felszerelésekkel együtt ingyen kapták, míg a kedvezményezett magánszemélyek⁵⁴ 1938-as áron juthattak, ingatlanhoz 30 éves hitelt, három százalékos kamattal.⁵⁵

Vagyonigénylők

Az erkölcsileg elítélendő, de a kormányzati politika által alátámasztott és jogilag legalizált vagyonszerzés lehetősége 1944 márciusát követően épp ezért mind többeket vonzott, az osztozkodás reménye sokakat érdekeltté tett. A zsidó lakosság felszámolása példátlan gazdasági előnyöket ígért, valóságos ajándék gyanánt a magyar államnak és a lakosságnak. Mindezt támogatta a nagy erővel folyó, a statisztikai adatokat egyoldalúan és elfogultan felhasználó évtizedes propaganda is.⁵⁶ Ezért alakulhatott ki 1944 májusának végére mind a társadalom, mind a hivatalos szervek meggyőződése a kormány intézkedéseinek szükségességéről, időszerűségéről és helyességéről.⁵⁷ Az egyre gyűlő vagyonelemekre mind többen jelentettek be igényt, vagy bitorolták el azt minden különösebb bejelentés nélkül. Megkezdődött az értékek kiárúsítása, kiosztása és árverezése, virágzott a korrupció, a lopások az önkényes foglalások mindennaposává váltak. 1944 tavaszán már Szálasi is szóvá tette, hogy: „A zsidóvagyonokban ma a

⁵¹ BOTOS 2015. 57.

⁵² BOTOS 2015. 61.

⁵³ 1944/2651 P. M. számú rendelet. Magyarországi Rendeletek Tára 1944/2. pp. 1488-1491.

⁵⁴ A kedvezményezettek első kategóriájába a politikai-, gazdasági-, és fegyveres testületekből toborzott új elit tagjai tartoztak, utolsó helyen pedig a rászorultak (sok gyermekesek, rokkantak, háborús károsultak)

⁵⁵ SÁGVÁRI 2002b. 74.

⁵⁶ KOMORÓCZI 2012. 694.

⁵⁷ Uo. 672.

legundorítóbb lopás folyik. Gyűrűktől kezdve hatalmas értékekig minden ebek harmincadjára kerül.”⁵⁸

A tekintélyes zsidó vagyon a nácik érdeklődését is felkeltette – noha a zsidókérdés megoldására vonatkozó német-magyar egyezmény egyebek között azt is kimondta, hogy a zsidó vagyon a magyar szerveket illeti –,⁵⁹ azt a német hadigazdálkodás összeomlásának megakadályozására akarták felhasználni. Ráadásul a megszálló német katonai és rendőri egységek vezetői, tagjai is zsidó ingatlanokba költöztek be, amelyek berendezési tárgyait általában sajátjukként kezelték, és a távozásukkor magukkal vitték.⁶⁰ Ugyanakkor a javakat a magyar állam sajátjaként kezelte, a „nemzeti örökség” részének tekintette és minden eszközzel védeni próbálta és az országban kívánta tartani.⁶¹ Június 10-én Baján, az új főispán, Endrey Béla beiktatásán például Reményi-Schneller Lajos⁶² a zsidó vagyon igénybeviteléről így beszél. „... Vannak, akik a nemzeti vagyonná vált zsidó vagyonon osztozkodni akarnak és azon tanakodnak, kire mi fog jutni. Ez helytelen és téves felfogás, mert ez a vagyon a nemzet összességének vagyona. Ez a vagyon a mi hallatlan háborús erőfeszítéseinknek, amelyeket a jobb jövő érdekében fejtünk ki, egyik erőforrása. Nemzeti erőfeszítéseink adják egyben erkölcsi alapját annak, hogy a zsidó vagyont igénybe vegyünk. A nemzetnek, mint egésznek, joga van a zsidó vagyont igénybe venni és a nemzet céljaira fordítani, mert évtizedeken keresztül elnéztük és tűrtük, hogy a zsidók nagyobb részét vegyék ki a nemzeti jövedelemnek, mint amennyi őket megillette volna. A nemzetnek tehát joga van ahhoz, hogy amikor léte veszélyben van, ezt az így keletkezett vagyont igénybe vegye és a közösség javára fordítsa...”⁶³

A háborús helyzet miatt, még a nyilas hatalomátvétel előtt döntés született arról, hogy a zsidók mozdítható vagyontárgyainak egy részét koncentrálják és nyugatra viszik. Addigra számos vidéki zsidó közösség javait már a fővárosba szállították, s azokat 1944. június 10-ig a Székesfővárosi Pénzügyigazgatóság elnöki osztálya könyvelte. Ezt követően az értékeket a külön erre a célra létrehozott, Mignovits István⁶⁴ által vezetett, úgynevezett „Zs” - ügyosztálya vette át, és helyezte el külön raktárakban.⁶⁵ Október 7-14. között a Postatakarékpénztár Lónyay utcai árverési csarnokából Ercse Sándor pénzügyőri biztos vezetésével rendőrök és pénzügyőrök rakodták vonatra az addig ott tárolt zsidó vagyont. A 18-22 vagonból álló szerelvény október 14-én indult el a fővárosból, és október 16-án érkezett meg Zirc-re, ahonnan a rakományt az óbányai Tattenbach-kastélyba hordták át,

⁵⁸ Szálasi Ferenc válasza a Hűség Házában feltett kérdésre, 1944. június 2. Közli: KARSAI 2012. 303.

⁵⁹ BRAHAM 1997. 423.

⁶⁰ BOTOS 2015. 54.

⁶¹ BRAHAM 1997. 530-531.

⁶² Reményi Schneller-Lajos (1892-1946), pénzügyi szakember, 1938. márc. 9-től 1944. okt. 16-ig között pénzügyminiszter. A népbíróság halálra ítélte, 1946. aug. 24-én kivégezték.

⁶³ Magyar Élet, 1944. június 11.

⁶⁴ Mignovits István, pénzügyi tanácsos, a „Zs” – Zsidó ügyosztály megszervezése előtt a Székesfővárosi Pénzügyigazgatóság behajtási osztályán dolgozott. 1945-ben megvádolták, mert „elősegítette a zsidó vagyon Németországba való kiszállítását és ő is családjával együtt külföldre menekült. Továbbá részt vett az értékek egy részének szétosztásánál és értékesítésénél” A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya jelentése, 1945. november 9. ÁBTL 3.1.9. V-38734.

⁶⁵ UNGVÁRY 2002. 305.

amelynek védelmét 21 pénzügyőr, az óbányai tüzér pótüteg 46 fős legénysége és 25 csendőr látta el.⁶⁶

Ezzel párhuzamosan a Magyar Nemzeti Bank akkori vezetése a magyar államnak a Bankban őrzött monetáris arany és valutakészletét, az ott őrzött letéteket és széfbeli értékeket az Igazságügyi Minisztérium által kezelt un. bűnügyi letétekkel, és egyes nyilas vezetők, csendőrparancsnokok letétéivel együtt, a Bank könyveivel és hivatali személyzetének egy részével Sopron környékére, majd a háborús helyzet súlyosbodása nyomán 1945. január 21-én Spital am Pyhrn-be (Felső-Ausztria) szállította. A két szerelvényből álló vonaton volt „a csendőrség nettó 3,319 kg.-os csomagja, egy láda a zsidók vagyonára vonatkozó zárt borítékokkal, és más zsidó eredetű vagyontárgyak, valamint a Szálasi Ferenc és Temesváry László jegybank elnök „tulajdonát” képező csomagok (eredetileg bruttó 6,38 kg.), amelyek nyilvánvalóan rablott zsidó értékeket tartalmaztak. A magyar nemzeti Bankból elszállították az idegen letéteket (az ügyfelek tulajdonát), amelyek között zsidó vagyon is található. Ezek együttesen 62,36613 kg. aranyérmét (nyerssúlyban), és 15,89101 kg. rúd aranyat (finomsúlyban) tartalmaztak. Az aranyvonatokkal és más módon külföldre szállított elkobzott, majd államosított zsidó nemesfém és nemesfém tárgy mintegy 3700 kg-ot tett ki. A kiszállított értékek között meg nem határozható mértékben a visszacsatolt területekről származó zsidó vagyon is megtalálható volt.”⁶⁷ Spital am Pyhrn-ben nyitották meg a Magyar Nemzeti Bank hivatalát, innen irányították a belföldi banktevékenységet is. A szovjet csapatok további előre nyomulásának hatására a bank még itthon maradt személyzete is követte a korábban Ausztriába távozókat.⁶⁸ Mindkét szerelvény „Aranyvonat” néven került be a köztudatba.

A nyilasok novemberben a zár alá vett zsidó vagyonnal kapcsolatos ügyeket kezelő kormánybiztosságot a Pénzügyminisztérium felügyelete alól kivonva, a Belügyminisztérium XI. osztályához helyezték. A korábbi kormánybiztos, Túrvolgyi Albert pénzügyi államtitkári posztra került,⁶⁹ a vagyonért pedig közvetve már Vajna Gábor belügyminiszter felelt, míg a közvetlen döntéseket Toldi Árpád, a BM XI. osztálya vezetője hozta, így ő határozhatott az Óbányán veszteglő szerelvényről is.⁷⁰ Döntéseit mindenekelőtt az egyéni haszonszerzés, s a legkevésbé sem a hivatali eskü irányította. Toldi, amikor 1944. novemberében Óbányára utazott, és megkezdte a jelentősebb értéket képviselő ingóságok kilenc kategóriába történő szétválogatását.⁷¹ Az ingóságokat egy

⁶⁶ KÁDÁR-VÁGI 2001. 41.

⁶⁷ Botos 1999. pp. 280–283., valamint BOTOS 2015. 62.

⁶⁸ A Magyar Nemzeti Bank vezetése így kívánta biztosítani a bank folyamatos tevékenységét és vagyonának megmentését. Később, a Magyar Nemzeti Bank Spital am Pyhrn-ben lévő teljes vagyonát – minthogy ez a helység az amerikai megszállási övezetbe került – az amerikai hadsereg foglalta le és Frankfurt am Mainbe vitte.

⁶⁹ Dr. Gálig Pál pénzügyi titkár tanúvallomási jegyzőkönyve, Budapest, 1945. október 30. ÁBTL 3.1.9. V-38734 Dr. Mignovits István

⁷⁰ KÁDÁR-VÁGI 2001. 42.

⁷¹ Drágakövek és drágaköves ékszerek; kő nélküli tiszta aranytárgyak; aranyékszerek kövekkel vagy egyébbel; aranypénzek és aranyrudak; aranyórák; ezüsttárgyak és ékszerek; ezüst- és fémórák; textilárúk és ruhaneműk; szőrmék és szőnyegek. Közli: KÁDÁR-VÁGI 2001. 44.

háromfős bizottság szortírozta december 7-éig, amikor Toldi indulásra adott parancsot.⁷² A szétválogatott tárgyak legértékesebb részét december 8-án teherautókon indították Sopronkövesdre, ahol a Budapestről december elején kitelepített kormánybiztosság központja volt. A vasúti kocsik pedig december 13-án Paulovics Illés pénzügyőri biztos parancsnoksága alatt indultak el a Nyugati határszélen fekvő Brennerbányára, ahová december 16-án érkeztek meg. Ide további értékvasonok is bejöttek az ország különböző területeiről, és heteken át folytatódott a szortírozás, és veszteglés. A szerelvény csak március 30-án indult el, miután előző nap Avar László zentai polgármestert a parancsnokává nevezték ki. A pénzügyi vezető Paulovits Illés pénzügyőri biztos, a katonai parancsnok Nagy Gábor csendőr hadnagy lett. Toldy nem a vonattal, hanem az érékes rakományú – 44 ládányi arannyal és ékszerrel, valamint két doboznyi gyémánttal megrakott – teherautó-konvojjal haladt nyugat felé, Innsbruckba menekült.⁷³ Toldi és kísérete – valószínűleg 1945 nyarának közepén – francia fogságba esett, amely nagyjából 5 hónapig, 1945. december 15-ig tartott.⁷⁴

A 61 ládát tartalmazó szerelvény március 30-án Ágfalvánál lépte át a határt és még ezen a napon megérkezett Wienerneustadtba.⁷⁵ 1945. májusában a szállítmányt, – minthogy Ausztria francia hadsereg által elfoglalt részében állomásozott, – a francia hadsereg lefoglalta, és Párizsba szállította. Az addig eltelt, a háborús viszonyok, vonuló frontok közepette túlságosan is hosszú időnek számító hetek alatt a szerelvényt több támadás is érte, amelyet a vonaton tartózkodó, az ott lévő javakat állami vagyonként kezelő pénzügyigazgatósági alkalmazottak, és pénzügyőrök – hol tárgyalással, hol némi „juttatással, hol fizikai erővel – hárítottak el.

A háborút követően többeket, köztük a vonat pénzügyi parancsnokát, Paulovits Illés pénzügyőri biztost, valamint Molnár Ignác, Szabó István és Morotz Dezső fővigyázókat, Orosz János I.o. vigyázót, a vonatot kísérő pénzügyőri tisztviselőket letartóztatták, és népellenes büntett gyanúja miatt vizsgálatot indítottak ellenük. Kihallgatása során Paulovits így emlékezett vissza a vonatot ért egyik támadásra: *„Végül pedig előadom, hogy az egész idő alatt még én a rakomány kíséretében a szolgálatában állottam, közvetlen tudomásom nincs arról, hogy a kísérő személyzet vagy parancsnokai közül a vagonok kibontása alkalmával valaki valamit eltulajdonított volna, azonban Tirolban, Hofgartenben az erdőben elbújt német SS.-ek egy ukázt küldtek a parancsnokunknak azzal, hogy ha aznap este 8 óráig a rakomány őrzését nem hagyjuk el, úgy, akit ott fognak találni, azt mind felkoncolják. Erre mi nem távoztunk el, hanem a tényleg megérkezett két SS katona, amely tiszti rangot viselt és a mi parancsnokunkkal tárgyalt, illetve abban egyeztek meg, hogy az egyik börtönben lévő férfi órából, emlékezetem szerint cca. 500*

⁷² 41-ben 2300 kg összsúlyú aranytárgyak voltak, 35-ben férfi és női órák, 200 kg súlyban, 18-ban ugyancsak 200 kilónyi drágaköves ékszer, 8 ládában 114 kg gyémánt és 160 kg igazgyöngy, 3 ládában pedig különböző fizetőeszközök és aranyrudak, amelyek összsúlya körülbelül 320 kg-ot tett ki. Két nagy vas dobozban válogatott gyémántok és gyöngyök voltak. Közli: LÉVAI 1948. 223.

⁷³ A háborút követően a Budapesti Népbírság által háborús bűnösnek kimondott Toldy Ausztriából történő kiadatását 1946. november 27-én indítványozta a magyar állam. A kiadást nem sikerült elérni, Toldy sorsa ismeretlen. Feltételezések szerint belépett a francia idegen légióba.

⁷⁴ SOÓS 2009. 2.

⁷⁵ KÁDÁR-VÁGI 2001. 44–50.

*drb.-ot átadtak a német katonák részére és ezzel a további összeütközést teljesen elkerülték.*⁷⁶

A Paulovits elleni nyomozást bizonyítottság hiányában 1946. augusztus 22-én felmentették. Bár a forrásokon erre vonatkozó információ nincs, de – minthogy ugyanazon eljárás keretében vizsgálták – vélhetően a pénzügyőri biztos társait is felmentették.

A vagyon sorsa a háborút követően

1945. január 20-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány küldöttsége Moszkvában aláírta a fegyverszüneti szerződést, amely többek között rögzítette, hogy a magyar kormány „hatályon kívül helyez minden sérelmes törvényt és abból származó korlátozást.”⁷⁷ Ennek végrehajtása érdekében a minisztertanács 1945. február 5-én tartott ülésén elfogadta, 200/1945. M.E. számú rendeletet,⁷⁸ amely hatályon kívül helyezte nemcsak az 1600/1944. M.E. rendeletet, de a többi, a zsidóságot hátrányosan érintő rendelkezést is. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány vállalta, hogy a zsidóság vagyonának kérdéseit 30 napon belül rendezi.⁷⁹ 1946. május 28-án kihirdették az 5950/1946. M.E. rendeletet, „a zsidókra hátrányos megkülönböztetést tartalmazó egyes jogszabályok hatálya alá tartozó magyar állampolgárok külföldre hurcolt javai tárgyában”. Ennek alapján a Kormány elrendelte, hogy a magyar állampolgárok külföldre hurcolt javai felkutatására külön bizottságot kell létrehozni. 1946. januárban, a Párizsban megtartott nemzetközi jóvátételi konferencia már foglalkozott az elhurcolt vagyontárgyakkal, de ekkor még sorsukról nem született döntés. 1946. november 15-én lépett hatályba a magyar zsidóságot ért üldözés megbélyegzéséről és következményeinek enyhítéséről szóló 1946. évi XXV.⁸⁰ törvénycikk, amely kimondta, hogy „a magyar nép nem azonosítja magát a faji üldözéssel” és rendezni kívánja a vagyoni sérelmeket. *„A törvénycikk alapján a magyar állam mindazokat a javakat (vagyontárgyakat), amelyek korábban zsidó vallásúak és származásúak tulajdonát képezték, és örökösök hiányában az államra szállnának át, átengedte a létrehozandó alapnak. Az átengedett vagyontárgyak kiterjedtek az országhatáron belül és hazahozatalukat követően a külföldön fellelhető javakra egyaránt.”*⁸¹

A törvénycikk 2. § (1) bekezdése szerint „az állam mindazokat a hagyatékokat, amelyeket örökösök hiányában a (2) bekezdésben említett személyek hagyatékaként megszerzett vagy megszerez, alábbi rendelkezések szerint létesítendő külön alapnak engedi át.” „(2) A jelen § rendelkezései azoknak a személyeknek akár Magyarország területén, akár külföldön lévő hagyatékaira terjednek ki, akik izraelita vallásuk vagy zsidó származásuk címén ellenük folytatott üldözés folytán vagy üldözéssel okszerű kapcsolatban szerzett sebesülés, sérülés vagy más egészségromlás következtében 1941. év június hó 26. napja

⁷⁶ Jegyzőkönyv Paulovits Ignác gyanúsított kihallgatásáról. 1945. október 5. ÁBTL 3.1.9. V-48941 Kancsó Zoltán és tsa.

⁷⁷ Magyar Közlöny 1945/1–2. szám, március 17.

⁷⁸ Magyar Közlöny 1945/4. szám, március 17.

⁷⁹ BOTOS 2015. 65.

⁸⁰ 1946. évi XXV. törvény a magyar zsidóságot ért üldözés megbélyegzéséről és következményeinek enyhítéséről. Kihirdetve: 1946. november 15.

⁸¹ BOTOS 2015. 74.

és 1946. évi december hó 31. napja között életüket veszítették.”... A (3) bekezdés szerint pedig „Az Alapra szállnak át hazahozataluk esetében a külföldre hurcolt azon vagyontárgyak is, amelyek az izraelita vallásúak, illetőleg zsidó származásuk miatt üldözött személyek birtokából az elmúlt uralmi rendszer intézkedései következtében jogtalanul kikerültek, feltéve, hogy jogszerű tulajdonosuk a minisztérium által kibocsátandó rendelkezések szerint nem állapítható meg.”

A törvény végrehajtási rendelete⁸² szabályozta a külföldre hurcoltak külföldön elvett, illetve egyéb módon külföldre hurcolt és visszahozott vagyonának visszaszolgáltatási rendjét.

Azonban az 1946-ban megjelenő 4800/1946. M.E. rendelet „a tulajdonos származására való tekintet nélkül” elrendelte a meghatározott mérték feletti arany és nemesfém-tárgyak, arany és valutakészlet kötelező beszolgáltatását, illetve felvásárlásra történő kötelező felajánlását írta elő, büntető szankciók mellett. Ugyanakkor külön elrendelték az ékszerészek vagyonának államosítását is. Az eredeti tulajdonosok (vagy örököseik) kártalanítása ezáltal gyakorlatilag megvalósíthatatlanná vált. Az állam a vagyontárgyakat a sajátjaként kezelte, annak ellenére is, hogy az 1947-es párizsi békeszerződésben kötelezettséget vállalt arra, hogy az érintett körben említettek „*javait, törvényes jogait és érdekeit visszaállítja, vagy ha a visszaállítás lehetetlen, e tekintetben megfelelő kártalanítást ad.*” A békeszerződés végrehajtására a kormány semmilyen jogszabályt nem bocsátott ki.

⁸² 24.390/1946. M.E. rendelet

Irodalomjegyzék:

- [1] BOTOS 1999: BOTOS János: A Magyar Nemzeti Bank története II. kötet -Az önálló jegybank 1924-1948. PressCon Kiadó Kft, 1999.
- [2] BOTOS 2015: BOTOS János: A magyarországi zsidóság vagyonának sorsa 1938–1949. Veritas Történetkutató Intézet–Magyar Napló, Budapest, 2015.
- [3] BRAHAM 1997: BRAHAM, Randolph L.: A népiirtás politikája. A holocaust Magyarországon. I. kötet. Belvárosi Kiadó, Budapest, 1997.
- [4] HARTAI 1942: HARTAI Ferenc: A gyermekkedvezmény adórendszerünkben és az 1939:IV. törvénycikk. In: *Magyar Közigazgatás*, 1942/7. szám, február 15.
- [5] KÁDÁR-VÁGI 2001: Kádár Gábor–VÁGI Zoltán: Aranyvonal. Fejezetek a zsidó vagyon történetéből. Osiris, Budapest, 2001.
- [6] KARSAI 2012: KARSAI László: A Szálasi-rendszer „zsidópolitikája”. In: Biró Zsuzsanna Hanna–Nagy Péter Tibor (szerk.): Zsidóság – tradicionalitás és modernitás. Tisztelgő kötet Karády Viktor 75. születésnapja alkalmából. Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest, 2012.
- [7] KOMORÓCZI 2012: KOMORÓCZY Géza: A zsidók története Magyarországon II. 1849-től a jelenkorig. Kalligram, Pozsony, 2012.
- [8] KOVÁCS M 2001: KOVÁCS M. Mária: Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között. Helikon Kiadó, Budapest 2001.
- [9] LÉVAI 1948: LÉVAI Jenő: Zsidósors Magyarországon. Magyar Téka, 1948.
- [10] MAJOROS 2003: MAJOROS Krisztina: A múlt század jeles magyar közgazdásza: Varga István. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2003. <http://docplayer.hu/9010881-A-mult-szazad-jeles-magyar-kozgazdasza-varga-istvan-1897-1962.html> (Utolsó letöltés: 2019. március 17.)
- [11] NYÁRI 1997: NYÁRI Gál: A Pénzügyintézet története I-II. Pénzügyintézet Központ Bank Rt., Budapest, 1997
- [12] SÁGVÁRI 1992: SÁGVÁRI Ágnes: Holocaust Kárpátalján 1941-ben. In: *Múltunk* 1999/2. pp. 116-144
- [13] SÁGVÁRI 2002a: SÁGVÁRI Ágnes: Parancsra tették? Közigazgatás, őrségváltás, törvénytisztelő állampolgárok 1944-ben. In: Ságvári Ágnes: Tanulmányok a magyarországi holocaust történetéből. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002. 15-32. pp.
- [14] SÁGVÁRI 2002b: SÁGVÁRI Ágnes: A zsidó közösségek vagyonának sorsa Magyarországon. In: Ságvári Ágnes: Tanulmányok a magyarországi holocaust történetéből. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002. 67-126. pp.
- [15] SCHMIDT 1998: SCHMIDT Mária: Diktatúrák ördögszekerén. Magvető, Budapest, 1998.
- [16] SOÓS 2009: SOÓS Mihály: Az aranyvonal eltűnt kincseinek nyomában. A külföldre hurcolt zsidó vagyon sorsa és Schwarcz Viktor tevékenysége. In: *Betekintő* 2009/1. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2009_1_soos.pdf (Letöltve: 2020. 05.18.)
- [17] UNGVÁRY 2002: UNGVÁRY Krisztián: Nagy jelentőségű szociális akció. A dalékok a zsidó vagyon begyűjtéséhez és elosztásához Magyarországon 1944-ben. In: *Évkönyv X. – 2002. Magyarország a jelenkorban*. 1856-os Intézet, Budapest, 2002. pp. 287–321.

- [18] UNGVÁRY 2015: UNGVÁRY Krisztián: Mesterterv? A deportálások döntési mechanizmusa. In: Századok 2015/1.
- [19] VARGA Bence: 100 éve alakult a Pénzügyintézeti Központ. In: Hitelintézeti Szemle 2016/1. pp. 124-144.
- [20] VIHAR 1945: VIHAR Béla: Sárga Könyv. adatok a magyar zsidóság háborús szenvedéseiből 1941-1945. Hechaluc – Kiadás, Budapest, 1945.

Lektor:

Vörös Géza Dr. PhD. történész, levéltáros

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Levéltári Főosztályának
főosztályvezetője

